

УДК 343.533

Кирилюк Алла Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри права інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Постановка проблеми. Сучасна правова наука досить активно оперує поняттями, які відображають протиправні діяння, певним чином пов'язані з інформацією: протизаконний збір і використання інформації, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, незаконне копіювання інформації в електронних системах, викрадення інформації з бібліотек, архівів, банків та баз даних, порушення технологій оброблення інформації, запуск програм-вірусів, троянів, фішингових програм, знищення та модифікація даних у інформаційних системах, перехоплення інформації в технічних каналах її витоку, маніпулювання суспільною та індивідуальною свідомістю тощо. Це свідчить про значний науковий інтерес до інформаційних, комп'ютерних правопорушень та надзвичайну актуальність проблеми протидії таким правопорушенням.

Однак розмаїття правопорушень в інформаційній сфері настільки значне, що ні наукою, ні національними правовими системами, ні міжнародним правом не вироблено спільності в їхньому розумінні. Залишається відсутньою термінологічна єдність і система загально визначених теоретичних понять, які повною мірою могли б відобразити всю варіативність протиправних діянь і спричинених ними наслідків у галузі інформації, інформаційних технологій, комп'ютерів та їхніх систем, локальних і глобальних інформаційно-телекомунікаційних мереж тощо.

Стан дослідження теми. Проблематика інформаційних правопорушень у межах окремих аспектів в юридичній науці розглядається такими вченими: В.Ю. Баскаков, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, М.І. Дімчогло, В.А. Залізняк, В.Ф. Коваль, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, О.В. Логінов, А.І. Марущак, П.Є. Матвієнко, В.І. Теремецький, А.В. Тунік, О.В. Стоєцький, В.С. Цимбалюк, Л.С. Харченко, К.П. Череповський, М.Я. Швець, Т.А. Шевцова, О.В. Шепета, О. В. Чуприна тощо, які неодноразово звертали свою увагу на окремі про-

блеми щодо визначення поняття та виокремлення видів інформаційних правопорушень.

Виклад основних положень. Значним кроком на шляху протидії правопорушенням в інформаційній сфері є підписання у 2001 р. Європейської конвенції про кіберзлочинність, спрямованої на поглиблення міжнародної співпраці щодо протидії найбільш тяжким правопорушенням у галузі комп'ютерних систем і мереж або так званим «кібернетичним злочинам».

Конвенція в загальній формі визначила основні групи й види таких злочинів, за які національними законодавствами повинна встановлюватися кримінальна відповідальність, а саме:

- злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем;
- злочини, пов'язані з комп'ютерами;
- злочини, пов'язані зі змістом інформації;
- злочини, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав.

До цієї Конвенції приєдналася й Україна, ратифікувавши її у 2005 р. Результатом імплементації положень Конвенції став XVI розділ Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку [1].

Підписання Конвенції про кіберзлочинність стало реакцією міжнародної спільноти на поширення найбільш тяжких правопорушень (злочинів) у сфері комп'ютерних технологій. Вони становлять ту частку інформаційних правопорушень, яку сьогодні вдалося певною мірою інституалізувати (виділити) кримінальним правом в окремий вид злочинів.

Саме ця множина злочинів привернула увагу світового суспільства до проблеми протидії правопорушенням в інформаційній сфері. Тому в літературі як про перше таке правопорушення часто згадується випадок на підприємстві французького

підприємця і винахідника Жозефа Марі Жаккара у 1801 р. Прагнення до підвищення прибутків спонукало його створити прообраз комп'ютерної перфокарти й оснастити свої шовкоткацькі верстати найпростішими пристроями для зняття з неї інформації. Цей пристрій дозволяв повторювати серію операцій у процесі виготовлення спеціальних тканин. Робітники Жаккара були настільки стурбовані загрозою втрати традиційної роботи і, як наслідок, позбавлення засобів до існування, що вчинили масові акти саботажу нової технології, за що були притягнуті до кримінальної відповідальності.

Проте необмеженість, багатогранність та динамічність інформаційної сфери, глибоке проникнення інформаційних технологій у суспільне життя постійно надають нові можливості, способи й знаряддя для вчинення різноманітних правопорушень (не тільки злочинів, а й проступків), серед яких уже відомі «традиційні» правопорушення. Причому, якщо останні у своїх звичних формах не несли значної суспільної небезпеки, то з використанням інформаційних технологій вони можуть набути катастрофічних для суспільства масштабів.

Норми, що передбачають інформаційні правопорушення як цілісний правовий інститут, неможливо охопити в межах окремих «класичних» галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного тощо). Найбільш відповідним змістом поняття «інформаційне правопорушення» наповнює інформаційне право, яке і саме перебуває на стадії формування й осмислення.

У системі права інформаційне право є швидше складним міжгалузевим утворенням, ніж окремою галуззю. Його норми не забезпечуються власними механізмами «інформаційної юридичної відповідальності» в усій сукупності карних, штрафних, компенсаційних заходів, а «обслуговуються» охоронними і захисними засобами інших галузей права.

Як інформаційну відповідальність можна розглядати лише заходи обмежувального характеру щодо інформаційної діяльності (зокрема, позбавлення телерадіоорганізації ліцензії на право мовлення), які можуть застосовувати до суб'єктів-правопорушників разом з іншими видами юридичної відповідальності, проте за своєю природою вони ближчі до адміністративної відповідальності.

Це надає комплексний інтегруючий характер інститутам інформаційного права, зокрема інституту інформаційних правопорушень, і не дозволяє застосувати до нього такий традиційний критерій видового розподілу правопорушень, як «галузевий вид юридичної відповідальності». Тобто інформаційні правопорушення не можна ставити в один ряд з

конституційними, кримінальними, адміністративними, цивільно-правовими чи дисциплінарними.

Інформаційні правопорушення як окремий міжгалузевий вид правопорушень охоплюють усі протиправні діяння, які певним чином пов'язані з інформацією і за які встановлюється кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та інша юридична відповідальність.

Сутність зв'язку правопорушення з інформацією виявляється у його посяганні на певний порядок, правовідносини, серед яких, в інформаційному ракурсі, виділяються достатньо сформовані сукупності:

- по-перше, щодо формування й використання інформаційних ресурсів на основі створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й надання інформації;
- по-друге, щодо створення й застосування інформаційних технологій та засобів їхнього забезпечення;
- по-третє, щодо захисту інформації та прав суб'єктів інформаційних відносин.

Отже, загальною рисою правопорушень в інформаційній сфері є зв'язок з інформаційними процесами, зокрема обігом інформації, обмеженням інформації в доступі, а також інформаційними ресурсами, інформаційними технологіями, інформаційно-телекомунікаційними системами тощо [2, с. 74-75]. Ознака «інформаційне» визначає передусім характер цілої групи протиправних діянь, до якої належать, по-перше, безпосередні порушення інформаційних прав і свобод суб'єктів, а по-друге, інші правопорушення, якщо вони реалізуються через інформаційну сферу.

Тобто правопорушення може бути інформаційним не тільки за спрямуванням, коли посягає на інформацію або засоби її оброблення, передавання та збереження, а й за способом вчинення – з використанням інформаційних технологій, систем, засобів. Причому суспільна небезпечність деяких «традиційних» видів злочинів, учинених із використанням сучасних інформаційних технологій, може значно зростати, зумовлюючи необхідність посилення юридичної відповідальності за них, що відповідним чином відображається у кримінальному законодавстві.

Загалом протиправне використання інформаційних технологій становить сьогодні особливу суспільну загрозу, оскільки може надавати правопорушенням рис латентності (прихованості), анонімності, стрімкості, транскордонності, масштабності наслідків, що полегшує досягнення злочинних цілей й ускладнює протидію їм.

Правовим критерієм виділення інформаційних правопорушень серед усіх інших виступає

присутність інформаційних компонентів (ознак) у їхньому складі як:

1) об'єкта правопорушення – якщо протиправне діяння спрямоване проти інформаційних відносин або ж предмета правопорушення, тобто інформації та її носіїв, інформаційних засобів і систем.

Аналізуючи об'єктну складову правопорушення, розрізняють об'єкт (загальний, родовий, безпосередній) і предмет правопорушення.

Об'єктом правопорушення завжди є регламентовані правом суспільні відносини (правовідносини). Їхня урегульованість, упорядкованість являє собою ту загальносоціальну і правову цінність, яка передусім «потерпає» від неправомірних діянь.

Оскільки інформаційні правопорушення як окремий вид виділяються не тільки за об'єктом, а й за елементами об'єктивної сторони (шляхом, способом здійснення правопорушення), то їхніми об'єктами можуть бути як безпосередньо інформаційні правовідносини, незалежно від способів посягання на них, так й інші правовідносини, що порушуються протиправними діяннями, вчиненими з використанням інформаційних технологій, засобів, систем.

Серед інформаційних відносин об'єктне коло правопорушень складають відносини в галузі масової інформації, авторського права, забезпечення інформаційної безпеки, бібліотечної та архівної справи, відносини у сфері встановленого правового режиму відкритої публічної інформації та інформації з обмеженим доступом (зокрема державної, комерційної, банківської, професійної таємниць, таємниці листування і телефонних розмов, службової інформації, інформації про особисте життя, персональних даних тощо) [3, с. 365].

Предмет правопорушення – це матеріальні або нематеріальні блага, стосовно яких відбувається правопорушення.

До нематеріальних предметів правопорушень у сфері інформаційних відносин належить інформація як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища незалежно від форми їхнього подання, а також комп'ютерна інформація (комп'ютерні дані); до матеріальних – носії інформації, засоби оброблення, зберігання, передавання інформації.

2) елемента об'єктивної сторони правопорушення, що вказує спосіб, шлях здійснення протиправного діяння – у разі його вчинення з використанням інформаційних технологій і засобів.

Обов'язковими елементами об'єктивної сторони є такі ознаки:

– зовнішня вираженість правопорушення у формі діяння, тобто дії або бездіяльності;

– негативні наслідки (суспільна шкода, небезпека);

– причиново-наслідковий зв'язок між діянням та цими наслідками.

Певні ускладнення виникають при кваліфікації протиправних діянь, що здійснюються в «кібернетичному просторі» – просторі, сформованому інформаційно-комунікаційними системами, в якому проходять процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, оброблення та знищення) інформації, представленої у вигляді електронних комп'ютерних даних. Їхня об'єктивна сторона може не містити звичного зовнішнього виразу протиправної поведінки суб'єкта, з яким чітко зіставляються конкретні наслідки. Зокрема, порушення процесів обробки інформації в комп'ютерних системах, здійснене комп'ютерним вірусом (шкідливим програмним забезпеченням), який діє і поширюється некеровано та несвідомо переноситься користувачами, на перший погляд, важко пов'язати з конкретно винною особою. Проте завжди існує правопорушник, який створює і поширює такий вірус, або здійснює перше його впровадження в комп'ютерну систему чи мережу. Таке правопорушення передбачене ст. 361-1 КК України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут».

Отже, ініціювання процесів обробки інформації й управління ними є зовнішнім виразом поведінки суб'єкта в кібернетичному просторі, а у разі її протиправності – елементом об'єктивної сторони правопорушення, що характеризує його як діяння.

При цьому самостійну інформаційно-правову природу мають тільки правопорушення, які посягають на інформаційні відносини, що виражається в порушенні інформаційних прав та невиконанні або неналежному виконанні обов'язків, пов'язаних з інформацією. Саме ця частина правопорушень дає підстави визначати інформаційні правопорушення як окремий вид. Усі інші юридичні ознаки інформаційного правопорушення відповідають традиційній конструкції правопорушення в теорії права.

Таким чином, інформаційне правопорушення – це протиправне, суспільно небезпечне, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке порушує вимоги норм права у сфері інформаційної діяльності (в галузі створення, передачі, використання, оброблення, зберігання, захисту інформації тощо) або в будь-якій іншій сфері з використанням інформаційних засобів і технологій, за яке настає юридична відповідальність.

Попри те, що поняття «інформаційне правопорушення» є переважно науково-доктринальним,

законодавчо не визначеним, його сутнісні ознаки можна знайти в численних, передбачених законодавством протиправних діяннях, які мають фактичний вираз, а саме:

- незаконне збирання, зберігання, оброблення, знищення, відтворення, поширення інформації;
- приховування, неповідомлення інформації;
- несвоєчасне надання інформації;
- викривлення, надання або поширення за відомо недостовірної (необ'єктивної) інформації;
- поширення інформації соціально шкідливого змісту;
- неправомірний доступ до інформації;
- розголошення інформації з обмеженим доступом;
- здійснення деструктивного інформаційного впливу на свідомість людини (групи людей, суспільства);
- створення, використання, поширення шкідливого програмного забезпечення;
- незаконний доступ, використання систем оброблення, зберігання, передавання інформації;
- несанкціоноване втручання, перешкоджання роботі інформаційно-телекомунікаційних систем та їхніх складових [4, с. 253].

У всій різноманітності протиправних діянь, пов'язаних з інформацією, достатньо чітко виділяються певні їх сукупності, спільні за змістом (спрямуванням), які становлять видові групи інформаційних правопорушень.

До основних видів інформаційних правопорушень належать:

- правопорушення проти інформації, інформаційних ресурсів, що посягають на інформаційні правовідносини щодо забезпечення належних якісних характеристик інформації (конфіденційності, цілісності, доступності, спостережності);
- правопорушення проти інформаційного простору, які посягають на інформаційні правовідносини, пов'язані з належним наданням відповід-

ної інформації, недопущенням поширення небезпечної (шкідливої) інформації та використанням технологій деструктивного інформаційно-психологічного впливу;

- правопорушення проти інформаційної інфраструктури, що посягають на інформаційні правовідносини, які виникають у сфері використання об'єктів інформаційної інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерів, серверів, їхнього програмного забезпечення тощо);

- інші інформаційні правопорушення, для яких властиве використання інформації, інформаційного простору, інформаційної інфраструктури при здійсненні протиправних діянь, що посягають на інші правовідносини (щодо приватної власності, суспільної та державної безпеки, господарської діяльності тощо) [5, с. 40].

Можна виділити такі класифікації інформаційних правопорушень, зокрема:

- за ступенем суспільної небезпечності чи шкідливості (інформаційні злочини й проступки);
- за формою (протиправна дія або бездіяльність);
- за видом юридичної відповідальності (інформаційні правопорушення, за які встановлена кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна та інша відповідальність) тощо.

Висновки. Негативні наслідки інформаційних правопорушень полягають передусім у завданні шкоди або створенні загрози інформаційним інтересам особи, суспільства, держави. Це фактично може виразитись як у конкретних матеріальних збитках, так і в численних проявах загальновідчутних нематеріальних втрат, тобто у підриві авторитету та ділової репутації (окремих суб'єктів або держави в цілому), формуванні неадекватної (необґрунтованої) громадської думки та дезорієнтації населення, створенні суспільної паніки, дискредитації владних структур та їхніх рішень тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України // Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Полушкин А. В. Информационное правонарушение: понятие и виды : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. – Екатеринбург, 2009. – 223 с.
3. Кормич Б.А. Информация как категория информационного права // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 16. – Одеса : Юридична література, 2002. – С. 367 – 374.
4. Максименко Ю.С., Ліпкан В.А. Засади розвитку інформаційної деліктології // Право України. 2013. – № 10. – С. 249-256.
5. Тихомиров О. О. Інформаційні правопорушення: теоретико-правова концепція // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2015. – № 1 (17). – С. 38-47.

Кирилюк Алла Володимирівна

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню поняття та ознак інформаційних правопорушень, окресленню основних видів та груп інформаційних правопорушень, за які передбачається кримінальна відповідальність, визначенню загальних рис правопорушень в інформаційній сфері, дослідженню правові критерії виділення інформаційних

правопорушень серед інших, аналізу основних видів інформаційних правопорушень, визначенню напрямів розвитку інституту інформаційних правопорушень в контексті розроблення законодавства.

Ключові слова: інформаційні правопорушення, інформаційні злочини, інформаційна діяльність, інформація, технології, кіберпростір, комп'ютер, розповсюдження, суб'єкти інформаційних правовідносин, користувачі, інформаційно-телекомунікаційні мережі, протизаконний збір, використання інформації, несанкціонований доступ, інформаційні ресурси, незаконне копіювання інформації, електронні системи, викрадення інформації.

Кирилюк Анна Владимировна

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Статья посвящена исследованию понятия и признаков информационных правонарушений, определению основных видов и групп информационных правонарушений, за которые предусматривается уголовная ответственность, выделению общих черт правонарушений в информационной сфере, исследованию правовых критериев выделения информационных правонарушений среди других, анализу основных видов информационных правонарушений, определению направлений развития института информационных правонарушений в контексте разработки законодательства.

Ключевые слова: информационные правонарушения, информационные преступления, информационная деятельность, информация, технологии, киберпространство, компьютер, распространение, субъекты информационных правоотношений, пользователи, информационно-телекоммуникационные сети, противозаконный сбор, использование информации, несанкционированный доступ, информационные ресурсы, незаконное копирования информации, электронные системы, похищения информации.

Kirilyuk Alla Volodymyrivna

CONCEPTS AND TYPES OF INFORMATION OFFENSES

The article investigates the concept and characters of information violations, to identify the main types or groups of information offenses for which the criminal responsibility, the definition of common features of crime in the information sector, research legal criteria of information delinquency among others, the analysis of the main types of information violations, determine directions of institute information offenses in the context of drafting legislation.

Keywords: information offense, cybercrime, information activities, information, technology, cyberspace, computer, distribution, legal entities of information users, information and telecommunications networks, illegal gathering, use of information, unauthorized access, information resources, illegal copying of information, electronic systems, stealing information.